

DOMONKOS LÁSZLÓ

„A veszélyeztetett közösségek érdekelnek”

BESZÉLGETÉS MARGITTAI GÁBORRAL

– Irodalomtörténeti ambíciókkal indulva, ám a lapszerkesztésnél kikötve megkerülhetetlen a kérdés: hogyan élted-éled meg azt az olykor gyötrelmes, de vélhetően elkerülhetetlen dilemmát, hogy az ember ilyen esetben az újságíróknak irodalmár, az irodalmároknak meg újságíró (és az is marad)?

– Ez valóban afféle „senki földjére szorulás”, sajátos, de termékenyítő sehová sem tartozás, amikor az ember lapszerkesztőként „üzemel”; és bár nem a közvetlen napi politikai újságírást műveli – hiszen feleségemmel, Major Anitával általában hosszabb, szociografikus igényű riportokat készítünk a hétvégi mellékletekbe vagy éppen folyóiratokba –, mégis átéli ezt a dilemmát, amely szerintem már száz éve is dilemma volt. Ha valaki elméleti tudománnyal meg a való élettel (terepmunkával) is foglalkozik, talán mindkét térfélen több iránta a gyanakvás. Én irodalomtörténészként kezdtem a kutatómunkát – miközben ezzel párhuzamosan már korai egyetemi éveink alatt jártuk a Kárpát-medencét Anitával, és gyűjtöttük a magyarság veszélyeztetett emlékeit –, ez a működésem a Babits Mihályról szóló könyvemben kulminált (Nyugtalan klasszikusok. Attraktor Kiadó, 2005), és nagyjából le is zárult azzal. Ahogyan Babits belebújt többek között Arany János vagy Széchenyi István bőrébe, én is igyekeztem a magyar művelődéstörténetet sok szempontból újragondoló Babits bőrébe bújni, és a személyességet, empátiát és szellemi szenvedélyességet mint – részben – filológiai kutatómódszert alkalmazni. Alapvetően a két világháború közötti válságkultúrából kinövő, nagyon magas színvonalú magyar esszé-kultúrát kutattam, illetve a krízishagyományt Kerényi Károly, Hamvas Béla, Babits Mihály, Szerb Antal, Németh László és a többiek írásain keresztül... Mindig szerettem az esszét, vonzódtam ehhez a határműfajhoz, amely többet megengedhet magának a kategorikusabb formáknál, szabadabb és kicsit szabadosabb is náluk, ha úgy tetszik. Jóllehet ez ma is mostoha műfaj, mely ugyancsak gyanakvást vált ki mind az „írói”, mind a „tudósi” térfélen. Kevésbé része a „kánonnak”, mert a tanulmányírók szerint sokkal kevesebb, mint egy komoly értekezés, a szépprózaírók azt mondják, ez nem széppróza, „csak” esszé – egyszóval amolyan fosztóképzőféle nálunk az esszé. Talán éppen ezért érdekelt annyira. Egyszerre publicisztikai műfaj és irodalom, s benne van a művelődéstörténet iránti elkötelezettség és a közvetítés, a személyesen megszerezhető és átélhető tudás igénye is, amely bennem mindig nagyon erős volt. Az esszé segítségével úgy lehet beszélni húsbavágó dolgokról, hogy annak szélesebb

közönsége legyen. Babits-könyvemet kifejezetten ezért írtam meg: ő annak a példája, hogy miként lehet magas szintű ismereteket elmondani nagyobb közösség számára, ismeretlen területekre kalandozva, közhelyeket megtörve: beszélni például Petőfiről és Aranyról egymás tükrében, vagy akár a magyar jellemről, a magyar nemzeti karakterről értekezni. És mindezt olyan hangon, amely sokkal több ember számára elfogadható és érdekes, mint mondjuk egy szűkebb irodalomtörténet-írói szakmai körnek.

Magyar-történelem szakon kezdtem a szegedi bölcsészkaron, fél év után gyorsan leadtam a történelmet – számomra túl sok volt a pozitívizmus, de mai fejjel nem biztos, hogy így döntenék... –, helyette fölvettem a filozófiát, e stúdiumaim mellett jártam néprajzi gyűjtőutakon, tanultam magyar és más közép-európai néptáncokat, gyönyörű és függőséget okozó táncnyelvet. Mai „irányultságom” ezekre az időkre vezethető vissza. A kilencvenes évek első felében éltünk Szegeden: Dél-Alföld, diákság a teljes Kárpát-medencéből, néhány kilométerre dörgő fegyverek: a balkáni háború, az északra fölnyomuló, menekülő délvidéki magyarok, a város „magyar multikulturális központ” volt mindig, és akkorra újra, még inkább azzá vált. A Kárpát-medence odajött Szegedre, aztán mi mentünk ketten Anitaival a Kárpát-medencébe – és megyünk azóta is... Megszerzett irodalomtörténeti, filológiai ismereteinket is eleinte inkább a népköltészet, a népmesék, a népi hagyományvilág gyűjtésében kamatoztattuk – vegyítve a gyakorlati táncstudással, amellyel bizonyos közösségekben jobban lehet „beszélgetni” bármely szónál. Együtt táncolni virtuóz cigányokkal, földnehéz csángókkal, később szíriai arabokkal egy aleppói középkori örültekháza udvarán déli napsütésben, egy hang nélkül, a teljesebbnél is teljesebb kommunikációban. Amikor többé nem volt – számomra egyébként meglehetősen terhes – színpadi táncjelenlét, mert az időből és a kedvemből már nem futotta, utána még terápiászerűen diszlexiás gyerekeket is tanítottam egy budapesti középiskolában.

– Szerencsés történelmi helyzet: az elszakított területek iránti érdeklődés megjelenik és a megnövekedett kutatási-közlési lehetőségek az e téren lezajlott magyarírtások búvárlása felé is fordítottak. Mi váltotta ki a tényt, hogy fiatalon ez a terület is kutatásaid központjába került?

– Tanulmányaim kezdeteitől kutattam a népírtások „kulturáját”, ha lehet így fogalmazni... Leginkább a rám, ránk vonatkozó Kárpát-medencei történelemeket: annak a rendszerét próbáltam értelmezni, ami e szörnyűségek lelki motivációit, a barbárság alakváltozatait formálta. Ami közös lehetett a holokausztban, az 1848–49-es erdélyi és délvidéki magyarírtásban, az 1944–45-ös vajdasági magyarölésben... Az emberi létformával – legalábbis szellemi és spirituális értelemben – ugyanis meglehetősen nehéz mindezt összeegyeztetni. Ha az emberi állatiasságot elkezdjük nagyítóval tanulmányozni, azt látjuk, hogy az úgynevezett felvilágosult korszakokban is embereket húztak karóba, fűrészeltek ketté, nyúztak meg elevenen, égették halomra – kifejezetten sadista és körmönfont módszerekkel. Ha szemügyre vesszük például

az 1848–49-ben történeteket, egyszerűen nem értjük, mi zajlott le Erdélyben, amikor öregeket, asszonyokat, gyerekeket pusztítottak el tömegesen, csakis etnikai hovatartozásuk miatt. Tudjuk a közelmúltból, de még a jelenből is – cinikusan fogalmazva –, hogyan lehet embereket gyorsan, szisztematikusan, nagy számban elpusztítani, halomra löni, vízbe fojtani... De Erdélyben például a felbőszített románság már 1784-ben, a Horea-lázadás idején is szinte tapicskol, kéjeleg a szadizmusban... A szerbek hasonlóképpen. Ezeket az eseménysorozatokat próbáltam megérteni és Kárpát-medencei kisebbségi kontextusba helyezni. A terepmunka dermesztő tapasztalatait és a történeti kutatások lassan módszeres szórványkutatássá érelték keresőútjainkat; és amikor módszeresen foglalkozni kezdtünk a kétezres évek elejétől a Magyar Nemzetben a szórványkérdéssel – akkoriban ez még úttörő munkának számított, de valójában ma is az –, azt láttuk, hogy kiugró a társadalmi igény erre a témára. És ezt mutatja a kiemelt figyelem is filmjeink iránt, amelyek ugyancsak a szórványkérdéssel foglalkoznak Kassa asszimilálásától az erdélyi magyar arisztokrácia jóvátételi harcait bemutató filmsorozatunkon át az első világháború ismeretlen fejezeteiig, mint amilyen például Szamár-sziget és a hősi halottak „szórványa” szörnyű történetének felfedezése. A szórvány ugyanis „laboratóriumi körülmények” között mutatja meg, mi várhat és mi vár a magyarságra, ha törpe kisebbségbe kerül. Mi következik akkor, ha a lelkész már csak egyetlen magyarnak tart istentiszteletet az Árpád-kori, mégis a többség által egyre magabiztosabban ortodoxnak hazudott templomban. De szórványkérdés a magyar arisztokrácia ügye is, amelyet akkoriban kezdtünk kutatni, méghozzá a Felvidéken – amikor még nem volt akkora divat, mint manapság. Hozzáteszem, ez kivételesen pozitív horderejű divat, amennyiben nem a szenzációt és a történetírói hebehurgyaságot szolgálja. És a szórványvidékek kutatása során óhatatlanul azokat az okokat is kerestük, vajon miért vált szórvánnyá egy adott terület. Miért ürült ki például Verespatak, Abrudbánya, Zalatna bányavidéke? Mert csaknem kétszáz éve szisztematikusan kiirtották a magyarságát, amelyet már addig is évszázadok óta morzsoltak az „átutazó” hadak. Dél-Erdélyben kifejezetten kimutatható, hogy a Maros mentén miként morzsolta fel a magyarságot mindez olyan mértékben, hogy falvanként sokszor csak egy-két család vagy éppen senki sem maradt. Ezeket az összefüggéseket kutatva aztán az ember ráakadt 1848-as tömegsírokra is Ompolygyepű környékén, amelyekre gondosan buszmegállót építettek, de építkezni a mai napig nem mer ott a babonás románság...

A napi szerkesztői munka, egy napilap hétvégi melléklete készítésének gyakorlata mintha folyamatosan az elmélyült, komoly, igényes kutatómunka, netán az esszéírás ellenében hatna. Hogyan egyeztethető össze a kenyérkereset mégiscsak napi-heti tapasztalom-jellegű robotja az emlegetett emelkedettséggel? Feloldható ez az ellentmondás? Ha igen, hogyan?

– Formálisan van ilyen ellentmondás, de valójában nincs, hiszen én ennek az időszaknak és ennek a tevékenységnek köszönhetem a legemelkedettebb, legfontosabb,

legkomolyabb munkáimat. Teljes mértékben össze tudom kötni a kettőt: szerkesztőként az ember természetesen napi rutinnal végzi a dolgát, de mint riporter és kutató a Magyar Nemzet munkatársaként jutottam el Törökországban Magyarfaluba, azaz Macarköybe, ahol több legenda is együtt él arról, hogyan juthattak oda magyarok, s alapítottak falut a hegyek lábánál; Kazahsztánba, hogy megvizsgáljam, milyen kapcsolat lehet a Torgaj-vidéki madjar törzs és a magyarság között; Afrikában a „fekete magyarokhoz”, a núbiai magyarábokhoz; Libanonba, ahol Anitával arról készítettünk riportot, hogy miként is élnek a muzulmán családba beházasodott magyar nők; a mély-Szaharában GilfKebir, a halott oázis szikláihoz, hogy a Nyugaton nácinak titulált nagy magyar sivatagkutató, Almásy László nyomait bejárjuk – és még jó néhány olyan egzotikus területre, ahol a magyarságnak valamilyen emléke, művelődéstörténeti fontosságú „maradéka” található. Ugyanígy tudtuk a szisztematikus Kárpát-medencei szórványkutató feladatokat is elvégezni. Amelyeket a mai napig végzünk. A Magyar Nemzetben megszakítás nélkül tizenöt évig készítettem a hétvégi Magazint, egyedülként, aki végig ott volt. Majd a Magyar Időkben három évig a Lugast, és most újra a Magyar Nemzetben a hétvégi mellékletet – tehát van némi rálátásom a hétvégi háttérmagazin készítésére, amely teljes mértékben összeegyeztethető a szemléletmódommal és a személyiséggemmel is. Ismeret- és érték-közvetítés tágabb közönség számára, innen és túl a napi ökölharcon, de napi fontosságú és aktualitású témákat bemutatva.

A szerkesztő, tudjuk, különleges és kényszeres mindenevő: hozott anyagból dolgozik, sok mindennel kényszerül foglalkozni, ami jelentős koncentrációt, rengeteg időt és energiát követel. Nem zavaró mindez?

– Én szeretek szerkeszteni, így a „kényszeres mindenevést” sokféleségnek fogom fel. Tény, hogy gazdasági elemzést éppúgy olvasok, mint bölcsészettudományi jellegű dolgozatokat, de én szívesen gondolom mások kézíratait. Persze az ember vívódik olykor, van, amikor jobban szeretné a sajátját csinálni, de ezzel minden szerkesztő így lehet, aki alkotómunkát is végez.

Mindezek után lehet valamiféle hitvallást megfogalmazni?

– Talán. Inkább kérdőjelekkel. Vonzódás a peremléthez. Kultúrák, közösségek, egyének peremhelyzetének, létérdekű kötél-táncának vizsgálata, firtatása, kérdezgetése. Mindig is a veszélyeztetett közösségek érdekeltek. Persze elsősorban a magyarságon belül, de vannak párhuzamos minták, közösségek, amelyek rávilágítanak a magyarság gondjaira is. Valahol „a pusztulás erotikája” is benne van mindebben, de még inkább a felfedezés örök izgalma. A peremlélet kevesen kutatják, a peremlélet elhanyagolt, azokon a vidékeken nehéz és sokszor veszedelmes közlekedni, neked kell az utakat megtalálnod és kitaposnod. (Más kérdés, hogy aztán az utánad jövők olykor szeretik magukat föltüntetni pionírként, de hát ennek is hosszú hagyományai

vannak, Magyarországon különösen divat...) Olyan helyeken járni, ahol más nem járt, nem jár: roppant izgalmas. És nagyon vonzó a peremvidék termékenysége: az a felület, amelyen sok kultúra találkozik, ütközik, átjárja egymást. Bartóki interferenciák... De hangsúlyozom: a peremlét és a provincialitás között óriási a különbség – tudjuk, Budapest központjában is dülhat a provinciális, beszűkült és kisajátító, másfelől pusztítóan kirekesztő gondolkodásmód. Ennek tükrében én a néptáncon is mindig a bartóki gondolatot igyekeztem számonkérni: nyelvként használni a táncot, abból építkezni, nem esztrád jelleggel művelni, mert annak igazából nem sok értelme van. A Kárpát-medence utód országainak többségi társadalmában kialakult egy olyan fiatal nemzedék, amelynek tagjai értik és művelik ezt a bartóki gondolatot. Ha most nagyon vallomásos és önfeltáró akarnék lenni, azt kellene a kérdésedre felelnem, hogy azoknak a szeretete indít útjaimra, azok iránti szolidaritás vezet, azoknak a fájdalomban való osztozás, akik kihullottak a történelemből. Sok ilyen ember van a családomban, mint ahogy mindegyikünk családjában. Fogolyként elpusztítottak, kitelepítettek, hazátlanná tettek, hűségükben és büszkeségükben megkérdőjelezettek, vágóhídra tereltek, megaláztak, megnyomorítottak. Tartozom nekik. Akik helyett valakinek beszélni kell, mert ők már nem tehetik. Vannak az embernek olyan családi vonatkozásai, amelyeke még csak nem is a felnőttkor elején, hanem később ért meg, és nyilván igen messziről érnek a célba. Sok irányból elindulva jutunk el a legbelsőig.

